

Ivan Očak u članku *Dr. Ante Ciliga — otpadnik komunizma i staljinske čistke* (267—296) podijelio je Ciligin životni put u dva razdoblja: 1. revolucionarno, od 1918. do tridesetih godina, 2. antikomunističko, antiboljševičko i antisocijalističko, od tridesetih godina do danas. Zatim je opisao revolucionarno razdoblje. Nakon što je jedno vrijeme bio profesor na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina u Moskvi, Ciliga je osuđen i upućen u logor. Poslije izdržavanja kazne napustio je SSSR i u francuskom ljevičarskom listu *La Verité* krajem prosinca 1935. opisao svoja logorska iskustva. Bili su to prvi podaci u Evropi o staljinskim represijama, kaže Očak. Zatim opisuje Ciliginu djelatnost u razotkrivanju staljinističkog režima, te način na koji se KPJ obračunala s ovim trockistom. U zaključku Očak je negativno ocijenio Ciliginu kritiku staljinizma, jer »Ciligina istina nije tada mogla mobilizirati mase nego ih je čak destimulirala i smetala je borbi Komunističke partije Jugoslavije«.

Tekst Božene Vranješ-Soljan *Mjesto demografije u povijesnoj znanosti* (303—310) proširena je verzija njezinoga priloga na Interkatedarskom sastanku o nastavi demografije, koji je održan u Zagrebu u studenom 1988. godine. Demografija je nova i relativno mlada znanstvena disciplina, koja se sve više diferencira od drugih srodnih znanosti. Autorica je pokazala kako se povijesna znanost i demografija međusobno prožimaju u nekim područjima istraživanja ljudskog društva.

Posljednji dio časopisa (329—380) zauzimaju ocjene i prikazi, u kojima su prikazane nove knjige i časopisi s područja historijske znanosti.

Damir Agičić

Riječ urednika *Istorije Saveza komunista Bosne i Hercegovine*

Cijenjeni gosti, kolege i saradnici!

Namjera mi je da vam ovom prilikom u kratkim potezima predočim u mnogočemu osobenu genezu djela koje se danas predaje u javnost.

Već prije više od trideset godina — odnosno uoči, a napose poslije osnivanja Instituta za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu, javljale su se ideje i kovali planovi o pisanju cjelovitije istorije komunističkog pokreta na tlu Bosne i Hercegovine. Tek kada su se potkraj 70-ih godina, zahvaljujući uglavnom postignutim rezultatima dugotrajnih istraživanja i seriji novih monografija i članaka nekolicine kvalifikovanih istoričara, stekle izvjesne osnovne pretpos-

tavke za takav naučni poduhvat, izrađen je nacrt studijskog projekta djela Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, koji je nakon kritičnog razmatranja u širem krugu historičara i drugih zainteresovanih javnih radnika 1981. godine definitivno uobličen i odmah potom publikovan u stručnom časopisu »Prilozi« Instituta za istoriju.

Objavljivanjem kompletnog prospekta Istorije SK BiH — što je predstavljalo rijetku korisnu novinu u jugoslovenskoj naučnoj praksi — željeli smo upoznati stručnu javnost sa tematskom strukturom, ciljevima i karakterom predstojećeg poduhvata, te staviti njegov koncept na provjeru. Ujedno, ovaj korak je učinjen u duhu nastojanja da se tom zamašnom tek započetom poslu osigura neophodan trajniji stvaralački doprinos i podrška.

Utvrđenim principima i propozicijama u tom programu predviđeno je da Istorija SK BiH ni u kom pogledu ne nosi obilježja zvaničnosti, nego da bude autorsko djelo zasnovano na dostignućima nauke i po obliku prilagođeno svojoj osnovnoj namjeni tj. napisano tako da bude pristupačno široj čitalačkoj publici; da obuhvati čitavo stogodišnje, razdoblje od najranijih pojava radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do savremenih zbivanja; da se tekst ovog — inače jedinstvenog djela — rasporedi i prvenstveno iz tehničkih razloga objavi u dvije knjige, s tim da se u prvoj svesci obradi razdoblje do 1945. godine, a u drugoj knjizi prikaže poslijeratni razvoj i djelovanje Komunističke partije — Saveza komunista Bosne i Hercegovine do početka 80-ih godina. Jedan od temeljnih postulata koncepcije ovoga djela je da se istorijska materija koja predstavlja glavni predmet istoriografskog osvjetljavanja u Istoriji SK BiH posmatra kao dio pređenog puta i istorijske uloge čitave KPJ — SKJ i u sklopu ukupnih magistralnih jugoslovenskih kretanja toga doba.

Imajući u prvom redu u vidu nejednaku pristupačnost i sređenost fondova izvorne građe, vrlo neravnomjeran nivo dotadašnje istraženosti i naučne elaboracije predratnih, ratnih i poslijeratnih faza naše istorije, te realno cijeneći stvarne mogućnosti potencijalnih autora ovoga djela, već u studijskom projektu je predviđeno da će u prvoj knjizi prevladivati standardna istoriografska interpretacija, dok će pretežan dio druge knjige koja tretira poslijeratne periode imati izrazitije oznake i domete informativno-dokumentarnog teksta, odnosno faktografske rekonstrukcije.

U pripremljenoj etapi rada za odgovornog nosioca cjelokupne naučno-stručne izrade studijskog projekta i samog djela izabran je Institut za istoriju u Sarajevu. Uloga svojevrsnog društvenog savjeta pripala je Redakcionom odboru koji je formiran krajem 1981. godine, a iz sastava tog tijela desetorica historičara i stručnjaka drugih profila na području društvenih nauka imenovana su u Uredništvo koje je neposredno preuzelo, organizovalo i uglavnom nadalje

obavljalo sve naučno-stručne poslove oko izrade Istorije SK BiH. (Imena svih članova Redakcionog odbora, Uredništva, autora i saradnika upisana su na početku obiju knjiga, pa ih ja ovdje neću navoditi).

Vremenska omeđenost i tematski obim djela diktirao je, u našim uslovima, angažovanje većeg broja saradnika i autora koji će koordiniranim radom i multidisciplinarnim pristupom realizovati zamišljeni naučni projekat. Prvo je više od pedeset saradnika raznih struka poglavito iz svojih užih specijalnosti napisalo kraće priloge iz pojedinih oblasti zadatog tematskog područja. Oslanjajući se na sukuse ili važnije teze u većini tih priloga, od kojih su mnogi ubrzo samostalno objavljeni u tekućoj periodici, a koristeći se ponajviše raspoloživom širom literaturom i rezultatima vlastitih ranijih i naknadnih istraživanja i proučavanja izvorne građe i dokumentacije ekipa od dvanaest autora sačinila je čitav rukopis Istorije SK BiH. Svaki od njih obradio je određeni period ili etapu, odnosno poglavlje ovoga djela. Kasnija razmatranja i recenzentska zapažanja u okviru Uredništva kao i obavljene kolektivne konsultacije sa članovima Redakcionog odbora i Komisije Centralnog komiteta SK BiH za istoriju doprinijele su da se prilikom konačnog redigovanja teksta rukopis poboljša.

Tako je višegodišnjim zajedničkim radom šireg kruga lica — autora, saradnika, recenzentata, redaktora i konsultanata nastala ova Istorija SK BiH. Prilikom njenog stvaranja prvi put je u našoj struci u Bosni i Hercegovini na formiranju jednog historiografskog djela u znatnijoj mjeri praktikovana kombinacija grupnog i individualnog rada sa višedisciplinarnim aspektima. Stečena iskustva govore da takav postupak ima izvjesne prednosti i da može dati solidne rezultate. No, pritom se ne smije zanemariti i empirijski faktor da su do izražaja dolazile ozbiljne teškoće i slabe strane primjenjenog ekipnog rada.

Pisanje ovoga djela nametnulo je mnoštvo već poznatih, ali i nepredviđenih problema različite provenijencije, najčešće onih koji su u širem smislu metodološke prirode. Ni u ovom pokušaju nije nađena posve precizna strogo naučna metodološka solucija razgraničavanja, ustvari selektivnog lučenja istorije Komunističke partije Jugoslavije — Saveza komunista Jugoslavije iz ukupne istorije naroda, društva i države tokom 40-godišnjeg poslijeratnog razdoblja kada se simbioza tih procesa očitovala u posebnom položaju, istaknutoj funkciji i direktnom ili indirektnom učešću te Partije u svim tadašnjim odlučujućim zbivanjima kod nas.

Sa zadovoljstvom i u ovoj prilici konstatujem da je Uredništvo cijelo vrijeme djelovalo harmonično i u punom smislu profesionalno. Isto tako valja istaći dobar odziv na saradnju brojnih stručnjaka iz više jugoslovenskih centara, kao i uspješnu koordina-

ciju svih drugih pojedinaca i tijela koja su bila angažovana oko Istorije SK BiH. U tom poslu pružana nam je korisna podrška, što opet ne znači da su u međuvremenu potpuno izostali komentari motivisani skepsom, čak i oni kojima se unaprijed omalovažavao čitav ovaj projekat i trud koji se u njegovu realizaciju ulaže.

Publikovanje Istorije SK BiH plod je saradnje Instituta za istoriju i izdavačkog sektora ovdašnjeg novinskog preduzeća »Oslobođenje«. Pritom je — što se sredstava za štampanje tiče — dobrodošla finansijska pomoć Centralnog komiteta SK BiH i republičke Samoupravne interesne zajednice nauke.

Razumije se, ova Istorija nije rađena s nedostižnim pretenzijama da opsežnu i komplikovanu istorijsku materiju kojom se bavi iscrpi, niti ima vannaučne ambicije da izriče nesporna stanovišta i definitivne sudove. Ti limiti su predodređeni čitavim kompleksom okolnosti, pored ostalih nedovršenim istorijskim procesima o kojima se u ovom djelu govori i stvarnim naučnim kapacitetima njegovih autora. Nadalje, obaveza da se na relativno ograničenom prostoru izloži zgusnuta i vrlo raznovrsna materija koja pokazuje smjenjivanje ciklusa uspona, stagnacija i kriza komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini u posmatranom dugom vremenskom razdoblju, uticala je da se izostave i brojni detalji, među kojima su i neki reljefna ilustracija izvjesnih lokalnih, pa i bosanskohercegovačkih specifičnosti. Kompenzaciju za takve posljedice neizbježnog sažimanja i skraćivanja opširnijih opisa u tekstu pružaju priloženi spiskovi izvora i literature koji upućuju čitaoca na dokumentaciju i radove u kojima mogu naći iscrpnija objašnjenja o pojedinim pojavama, događajima i ličnostima. Ti aneksi, osobito bibliografski pregledi u njima svakako će još više koristiti za zadovoljavanje stručnih interesovanja i potreba.

Pretenzije ovoga djela ne svode se samo na sistematsko prezentiranje široj čitalačkoj publici vjerodostojnih podataka i drugih — često nedovoljno poznatih — činjenica koje su povezane i složene u jednu relativno zaokruženu sliku glavnih zbivanja i naglašenih tendencija u nedavnoj prošlosti, nego da ova Istorija i svojim naučnim i dokumentarističkim ostvarenjima posluži kao solidna podloga i podstrek za dalje sveobuhvatnije i produbljenije napore i prodore na području naše novije i najnovije istorije.

Prostor i vrijeme u kome sada živimo prezasićeno je intenzivnim događanjima koja bitno mijenjaju, zapravo pretumbavaju cjelokupni dojučerašnji poredak stvari u vlastitoj sredini i u našem neposrednom i širem okruženju. Atmosfera i psihoza koja je time uslovljena očigledno nije povoljna za pojavu i resepciju djela kao što je Istorija SK BiH, utoliko više što je u naglom usponu bućna kampanja da se sve što je u prošlosti i današnjici vezeno za KPJ — SKJ preispituje i povrgava radikalnoj reviziji sa izrazito suprotnih ideoloških i političkih stanovišta. No sigurno je da će ovakva euforija bi-

ti kratkotrajnija od vijeka djela koje je pred nama, i da će preostali savjesni kvalifikovani analitičari razložnom kritikom realno ocijeniti njegove vrijednosti i odrediti mu zasluženom mjesto u historiografskoj literaturi.

Nedim Šarac

Povodom objavljivanja Istorije Saveza komunista Bosne i Hercegovine
(Besjeda na promociji knjige s naknadnim napomenama)

Zamoljen sam da učestvujem svojim prilogom u radu ovog skupa priređenog povodom publikacije *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*. Primio sam se te počasti u prvom redu zato što su većina učesnika u izradi ovog istorijskog djela moji bivši studenti. Ali mislim da sam pozvan da nešto kažem ovom prilikom s obzirom na to da sam dobar dio svoje aktivnosti posvetio problemima materijalističkog shvatanja istorije, postavljajući pitanja kako treba osloboditi Marksa od postmarksističkih prerada i kako ga treba shvatiti danas. Umjesto postmarksističke ideološke konstrukcije istorije zastupam novomarksističko shvatanje istorije koje sam izgrađivao više od 30 godina.¹⁾ Od mene se svakako očekuje da ću iz tog ugla započeti svoje izlaganje.

Marksova istorijska misao može se označiti ovako: Istorijski procesi civilizacije u epohama ekonomskog formiranja društva smjerali su postanku građanskog društva. Ostvarenje toga procesa, ekonomski formirano građansko društvo stvorilo je modernu industriju koja unosi u modernu civilizaciju prirodnu težnju razvitka svojstva u podruštvljeno čovječanstvo. Tome danas dodajemo mi novu misao: Ta tendencija koja se u vrijeme pisanja Teze o Fojerbahu (1845) mogla naslutiti iz ugla posmatranja razvitka evropskog kapitalističkog društva samo kao nova filozofija,²⁾ danas je proces razvitka u

¹⁾ Prvi put sam pred međunarodnom javnošću istupio protiv postmarksističkog shvatanja istorije na međunarodnom kongresu istoričara u Rimu 1955. godine u kritici referata koji je podnio sovjetski akademik A.L. Sidrov. Međutim, obrazložene začetke novomarksističkog shvatanja koje zastupam treba staviti u moj koreferat o periodizaciji istorije na kongresu istoričara u Štokholmu (1960). Iako izgradnja mojih shvatanja nije povezana samo sa mojim istupanjima na kongresima istoričara, ipak se međaši u tom mom radu povezuju sa njima. Može se reći da sam svoja shvatanja dogradio istupanjima na kongresu istoričara u Stuttgartu (1985). Vidi o tome moju knjigu *Zur neumarxistischen Geschichtsauffassung — Beiträge auf Historikerkongressen, Vorträge und Ansätze*, Novi Sad 1987. Za ovogodišnji kongres istoričara u Madridu poslao sam rezime primljenog referata *Anthropologie zwischen Natur und Geschichte*.

²⁾ Marks veli »novi materijalizam«.